

שיטת הרמב"ם באיסור שרצים

פסחים (כד.), אמר אב"י, אכל פוטיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צירעה לוקה שש, ע"כ.

עיינ שם בפירוש רש"י שפוטיתא הוא שרץ המים ובתורה נאמרו שני לאוין לשרץ המים ועוד שני לאוין לשרצים סתם. כיוצא בו פירש לענין נמלה שהוא שרץ הארץ, וג' לאוין נאמרו בשרץ הארץ מלבד שני לאוין לשרצים סתם הנ"ל, וצירעה היא גם שרץ העוף וגם שרץ המים וע"כ עובר עוד על לאו נוסף של שרץ העוף.

פירוש רש"י בנוי על היסוד שבמקום שהתורה כפלה הלאוין לוקה כמנין ריבוי הלאוין. וכן סוברים רוב הראשונים, עיין למשל השגות הרמב"ן לספר המצוות (שורש ט').

אכן הרמב"ם שם בספר המצוות הרי יסד שכפל הלאוין אינם נמנים במניין המצוות אלא אחד וכן אין לוקין עליהן אלא מלקות אחת, ולשיטתו נוטה מהפירוש הנ"ל של רוב הראשונים. יעויין בדבריו שם (מצוות קעה-קעט, ובפרט במצוה קעט) וחזר ושנה משנתו בהלכות מאכלות אסורות (פ"ב הל' כ"ג), וז"ל, הרי שהיתה הבריה משרץ העוף ומשרץ המים ומשרץ הארץ כגון שהיו לה כנפים והיא מהלכת על הארץ כשאר שרצים והיתה רבה במים ואכלה לוקה שלש מלקיות. ואם היתה יתר על זה מן המינין שנבראו בפירות לוקה עליה ארבע מלקיות. ואם [לא] היתה מן המינין שפרין ורבין לוקה חמש. ואם היתה מכלל עוף טמא יתר על היותה משרץ העוף לוקה עליה שש מלקיות משום עוף טמא ומשום שרץ העוף ומשום שרץ הארץ ומשום שרץ המים ומשום שרץ הארץ ומשום תולעת הפירות בין שאכלה כולה בין שאכל ממנה כזית לפיכך האוכל נמלה הפורחת הגדילה במים לוקה חמש מלקיות, עכ"ל.

הרי שהרמב"ם מפרש שכל אחת ואחת מן המלקיות באה על לאו ושם איסור נפרד.

אכן צע"ג בדברי הרמב"ם במה שכתב שלוקה גם משום שרץ הארץ וגם משום רומש על הארץ אם לא (כ"ה הגירסא האמתית, וכפי שמופיע ברמב"ם

מהד' פרנקל) היתה מן המינין שפרין ורבין, שהרי לעיל (הל' י"ג) כתב הרמב"ם, וז"ל, אלו המינין שנבראין באשפות ובגופי הנבלות כגון רמה ותולעה וכיוצא בהן שאינן נבראין מזכר ונקבה אלא מן הגללים שהסריחו וכיוצא בהן הן הנקראין רומש על הארץ. ובאוכל מהן כזית לוקה שנאמר ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. ואע"פ שאינן פריין. אבל השרץ השורץ על הארץ הוא פרה ורבה מזכר ונקבה, עכ"ל.

הרי שהבחין רבינו בין הלאו (קע"ו) דשורץ על הארץ דמיירי במינין הבאין מזכר ונקבה ובין הלאו (קע"ז) דרומש על הארץ דמיירי במינין שאינן באין מזכר ונקבה, וא"כ איך שייך ללקות על שני הלאוין באכילה אחת, והסתירה הזאת מופיעה בדברי הרמב"ם גם בספר המצוות שם וכבר הקשה זאת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש ט').

והנראה לומר בזה דהנה דברי הרמב"ם מעוררים תמיהה גם ללא הסתירה המתעוררת בהלכה כ"ג, וכפי שיתבאר. בהלכה ו' כתב הרמב"ם, וז"ל, האוכל כזית משרץ הארץ לוקה שנאמר וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל ואיזה הוא שרץ הארץ כגון חולד וצב ונחשים ועקרבים וחפשית ונדל וכיוצא בהן עכ"ל.

דהיינו, בהציעו ובהגדירו הלאו דשרץ השורץ על הארץ לא הזכיר הרמב"ם שמדובר במינין הבאין מזכר ונקבה, ורק אחר כך בהציעו ובהגדירו הלאו דרומש על הארץ הזכיר דבר זה, והוא תמוה מאד שנמצא העיקר חסר מן הספר בהלכה ו'.

ועוד תמוהים ביותר דברי הרמב"ם בהלכה ו' שבכלל לא הגדיר שרץ הארץ, רק הדגים. ואילו היה נהג כמנהג הזה במקומות אחרים היה כותב ומהו החמץ כגון לחם עוגה ועוגיות וכיוצא בו. הדברים נשמעים כחוכא, אבל לכאורה כעין זה ממש הם דברי הרמב"ם לענין שרץ השורץ.

והנראה לומר דהנה כתוב בתורה (ויקרא יא:מא-מב) "וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם".

ואיתא בתורת כהנים שם (יב:ב), הולך על גחון זה נחש כל הולך על גחון להביא את השלשולים ואת הדומה לדומה. הולך על ארבע זה עקרב כל הולך להביא את החיפושית ואת הדומה לדומה כו', ע"כ.

לפי התורת כהנים הנ"ל אין התורה מגדירה שרץ השרץ אלא מדגימה ומרבה הדומה לדומה. אמנם בכדי לדעת מהו הדומה והדומה לדומה נזקקים חז"ל להגדיר שרץ הארץ, אכן הציור שבתורה בא בתורת דוגמא ולא בתורת הגדרה.

והנה מצאנו ב' מובנים שונים לשרש ש-ר-ץ עיין רש"י (בראשית ח: יז) שמובנו שפרה ורבה. ואילו הרמב"ן (שם א: כ) מפרש שהוא לשון ריחוש [ע"ש בדבריו שהמלה שרץ מורכב מהמלים שהוא רץ].

והשתא צ"ב דבלאו דכל שרץ השרץ על הארץ אם הגדרתו כשני המובנים דלעיל או לא. ונראה, לדעת הרמב"ם, שלמדו חז"ל מאחר שאסר ואיכא חלות שם שרץ גם במתהווה מעיפוש, אזי י"ל שגם חלות שם איסור שרץ השורץ על הארץ אינו תלוי במין הפרה ורבה אלא בהולך נמוך לארץ.

כיוצא בו מצינו בארבע אבות נזקין. בור המצוייה בתורה אין כח אחר מעורב בו, כי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור. אכן דברי התורה באו דרך תיאור וציור ולא דרך הגדרה.

והנה בגמ' (ב"ק ו.) מבואר שחייב גם על אסור"מ שהניחן בראש גג ונפלו ברוח מצויה והזיקו בתר דנייחיי, דהיי" שחייב על בור שנעשה ע"י כח אחר מעורב בו. עיין שם ברא"ש שדעתו דכל דיני בור יש לו כה"ג בין לקולא בין לחומרא, ופטור טמון של אש אין בו. יוצא אפוא שהבור המתואר בפסוק אין כח אחר מעורב בו, אבל ההגדרה של בור כוללת גם הנעשה ע"י כח אחר מעורב בו.

אמנם, כתבה התורה בלאו דשרץ הארץ, "שרץ השורץ על הארץ", והמובן של שורץ על הארץ היינו שפרה ורבה, אכן המכוון בזה הוא הניגוד ללשון דשרץ הרומש על הארץ להורותנו (מתוך הניגוד) שההוא קרא בתרא הוי לאו מיוחד לשרצים המתהווים מהעיפוש. אילו נכתב הפסוק דרך הגדרה אזי הוה אמינא שהלאו דשרץ השורץ על הארץ מוגבל למינין הבאים מזו"ג, אכן מכיון שנכתב דרך ציור, אזי יש לומר שההגדרה היא שרוחש כו' ואפילו אינו פרה ורבה, ושורץ על הארץ בא להורות לנו המכוון בפסוק השני של שרץ הרומש על הארץ.

והשתא דברי הרמב"ם קילורין לעיניי. הרמב"ם מצייר שרץ הארץ וכמו שהתורה מציירת ולא מזכיר כלל שמשמעות השורץ על הארץ היי' שבא מזו"ג כיון שאין זה שייך לאיסור דשרץ הארץ. ורק לקמן בהציעו איסור שרץ המתהווה מהעיפוש, שמה מזכיר משמעות השורץ על הארץ מכיון שכל השיבותו ותפקידו הוא הניגוד לרומש על הארץ ומיושבים היטב דברי הרמב"ם בעזה"י.